

Zo zag, een paar dagen geleden, de Japanse stad Nagasaki er uit. De naam roept herinneringen op aan gruwelijke verwoestingen, veroorzaakt door de tweede „atoombom“ die mensen ooit gebruikten om andere mensen te bestrijden. Twaalf jaar, nadat het alles vernietigende vuur uit de hemel viel, overspoelde een vloedgolf de moeizaam herbouwde stad. Honderden doden, duizenden gewonden, tienduizenden daklozen.

Wie de foto goed bekijkt ontdekt, dat vrijwel alle huizen in de nu wéér zwaar geteisterde stad van hout zijn opgetrokken. Zij toont een beeld van grote schamelheid en bewijst dat Japan nog altijd een uiterst arm land is. Het deelt dit lot met zoveel oosterse landen. Hoe ellendig de bevolking daarvan nu nog leeft, daarvan kunnen wij ons in het „veilige Westen“ nauwelijks een voorstelling vormen. Cijfers spreken menigmaal harde taal, en toch schieten zij tekort om de bitterheid van het lot der „achtergebleven gebieden“ uit te drukken.

Cijfers. Het statistiek jaarboek van de Verenigde Naties geeft ze weer, onomwonden. Voedingsdeskundigen nemen aan, dat de „gemiddelde mens“ rond 2800 tot 3000 calorieën nodig heeft om zijn lichaam in stand te houden. Vrijwel alle westerse landen halen dit gemiddelde, komen er soms zelfs ver overheen (Australië, Canada, Denemarken, Finland, IJsland, Ierland, Nieuw Zeeland, Noorwegen, Zweden, Zwitserland, Engeland en de V.S.). Ook Nederland behoort tot de goedgevoede landen. Maar Burma, Ceylon en India kunnen hun bevolkingen geen 2000 calorieën bieden: rond tweederden dus gemiddeld van wat de mens nodig heeft. Honduras, Pakistan en Japan halen die 2000 met moeite.

De barre les van deze getallen: wil er ooit iets terecht komen van verwerkelijking der VN-leuze „Een wereld of geen“ dan moeten de westerse regeringen met grootsere initiatieven komen dan tot dusverre. Particuliere inzamelingen, hoe goed bedoeld en hoe nuttig ook, kunnen aan de ellende van honderden miljoenen mensen geen einde maken. Dat in ons land oppositie bestond tegen het vóórtrekken van f 23 miljoen voor hulp aan achtergebleven gebieden liet, in dit licht gezien, een bijzonder wrange smaak na.

MENS

en Wereld

Londen 1957: een etappe

„De mensheid is één, dat is ons fundamenteel beginsel. Deze centrale idee te verhelderen en er de consequenties en vooronderstellingen van te doorlichten, is een van onze eerste taken. Eén van die vooronderstellingen is de eenheid der menselijke rede.“ Met deze openingswoorden gaf de president van de Britse Ethical Union, de bekende socioloog **Morris Ginsberg**, meteen de sleutel voor de toonzetting, waarin dit Tweede Congres van de International Humanist and Ethical Union, van 26-31 juli te Londen bijeen, was gesteld.

Wat is het, dat ons, Humanisten, in enkele honderdtallen uit 22 landen, van Afghanistan tot IJsland of Nieuw Zeeland, bijeenbrengt en bijeenhoudt? Wat is onze plaats in deze, door uiterste tegenstrijdigheden verscheurde, wereld? Hoe reageren wij vanuit onze, louter op menselijke ervaring berustende en aan de menselijke rede getoetste, visie op leven en wereld op de situatie, waarin deze verwarde en verwarrende tijd ons, elk in eigen milieu, plaatst? Wat hebben wij elkander te zeggen, waarin herkennen wij onze gemeenschappelijkheid, hoe versterken wij onze eenheid en wat is onze boodschap aan de wereld buiten ons? Dat is, wat ons in die tweede samenkomst na het Amsterdamse oprichtingscongres, reeds vijf jaar geleden, voortdurend voor de geest moest staan. „Indien dit congres ons een helderder beeld van de waarheid geeft en groter moed om haar te verkondigen, dan heeft het zijn doel bereikt.“ Aan deze maatstaf, ons door Lord Boyd Orr voorgehouden, heeft het Congres ernstig willen beantwoorden. Het zou die maatstaf verzaken zijn, van een volslagen succes te spreken. Een mijlpaal was Londen 1957 stellig; zeggen wij liever, een etappe: in de verdere opmars naar groter klaarheid en zelfverzekerdheid.

De manifestaties naar buiten, de grote voordrachten en redevoeringen, waren het meest afgestemd op de wereldproblematiek, die de toonzetting van dit congres bepalen moest. De rede van **Lord Boyd Orr**, oud-Directeur van de Voedsel- en Landbouworganisatie, de F.A.O., over *Mankind Now* (de mensheid-nu), was geheel gewijd aan de radicale aanpassing, die onze beschaving t.a.v. de nieuwe bestaansvoorwaarden, door de ingrijpende vernieuwingen der wetenschapsonthoeven geschapen, behoeft. Wereldregering in het politieke, algemene opvoering van de levensstandaard en schepping van markten in de onderontwikkelde gebieden in het economische, tot staan brengen van de bevolkingsgroei, in het maatschappelijke, waren zijn voornaamste suggesties. Hier en daar trof een wat optimistische noot, zoals t.a.v. de Russische ontwikkeling, waar hij een keer ten goede verwachtte dank zij de opvoeding in

de wetenschap, waaruit hij de huidige crisis in Rusland verklaarde. De wereld de komende 25 jaar zonder oorlogscatastrofe in leven te houden, achtte **Lord Boyd Orr** onze eerste en hoogste taak; bovenal te volbrengen door die onafhankelijke denkers, die de ketters van elke tijd zijn geweest.

Heel wat donkerder ondertonen vielen te beluisteren in het betoog, dat **prof. Ten Have** hield over *Het humanistisch avontuur in onze tijd*. Daarin werden de kansen ten kwade en ten goede zuiverder afgewogen en de van buitenaf en van binnenuit bedreigde mens een „En toch“ voorgehouden, dat ons Nederlanders bijzonder goed ligt en zo voortreffelijk zijn uitdrukking vindt in het beroemde woord van onze Willem de Zwijger. **Ten Have** baseerde zijn eis om te ondernemen en vol te houden vooral op die onvervreemdbare eigenschap van de moderne mens: zijn voortdurend toegenomen bewustzijn van eigen verantwoordelijkheid, kenmerk der menselijke waardigheid, dat geen terug naar een vroegere, natuurlijke geborgenheid toestaat en een verdere groei tot volwassenheid in zich draagt.

Van de tafelredes, te lang van de beminnelijke gastheer, **J. Reeves**; geestig en pittig van **Garmt Stuiveling**; zij hier alleen het vermaan van de, door haar B.B.C.-voordrachten bekende **Margaret Knight** gereleveerd, ons niet als Humanisten tot een uitgemaakt type, een „stereotype“ te laten stempelen, maar met onze voortdurende activiteit eigen voortgaand vormingsproces te bewijzen. Als een ware Gideonsbende, in Engelse verhoudingen met de bekende Fabian Society te vergelijken, hebben de Humanisten in de wereld te werken als een gistend en vernieuwend element.

Persoonlijk leek mij de Openbare meeting, waar onder **Van Praag's** voorzitterschap voor een stampvolle zaal bekende geleerden als **Bronowski** en de Nobelprijswinnaar **H. J. Muller**, samen met het Labourparlements lid **John Strachey** het woord voerden, het hoogtepunt. Bepaald indrukwekkend, ondanks of misschien juist door de gebrekkige voordracht, maar geladen met het hele zwaarwegende gewetenscomplex van de moderne natuurkundige, was de rede van de man, die zijn hele wetenschappelijke carrière had gewijd en gewaagd aan een voortdurende waarschuwing tegen het gevaar, dat de mensheid, ook reeds vóór de atoom-bom, bedreigt door de radio-actieve uitstraling. In de rede van **Muller** over de *Radio-actieve uitstraling in relatie tot de menselijke vooruitgang* werden wij op een keiharde wijze geconfronteerd met het allesbeheersende feit van deze tijd: „de nucleaire oorlog is bij ons.“

(Vervolg op pag. 3)

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND — 12e JAARGANG NR. 16 — 17 AUGUSTUS 1957
VERSCHIJNT OM DE VEERTIEN DAGEN

KRITISCH ALLERLEI

Laten we dit K.A. beginnen met een onversneden stukje humor, dat wellicht niet zo is bedoeld, maar dáaraan hebben wij geen schuld. We puren het uit het „Dagblad voor Allen”, dat in België verschijnt maar kennelijk zijn kopij ontvangt van een Zwitserse uitgeverij, die zich „L'ange de l'Eternel” („De engel van de Eeuwige Vader”) noemt. Maar dit terzijde: het „Dagblad” citeert een artikel uit de „Hochwacht” en daarop komt het aan. Daar vraagt namelijk een lezer: „Wanneer op de laatste dag alle doden zullen vrijrijzen, waar zullen zeden een plaats vinden?” en ene „herder Egbert” geeft er op het wiskundig zuivere antwoord: „Laat ons een vlugge rekening maken, 1 km² bevat een miljoen m². Een rechtstaande man heeft amper een ½ m² nodig, er zou dus plaats zijn voor 2 miljoen personen op 1 km². De ganse Zwitserse bevolking zou dus nog geen 2½ km² nodig hebben. Nu, Zwitserland, dat 41.000 km² meet, zou plaats verlenen aan 82 miljard rechtstaande personen. De wereld bevat amper 2½ miljard inwoners. Indien er zelfs verscheidene honderden miljarden waren — moesten wij rekenen tot het einde dezer wereld — zouden al die mensen plaats vinden op een uitgestrektheid zo groot als die van Duitsland alleen.” Maar „herder Egbert” rekent ons verder voor, dat zo'n ruimte lang niet nodig is, want „de lichamen der goeden zullen elkander kunnen doordringen”. En de kwaden: wel „het zal voor de Almachtige niet moeilijk zijn (hun lichamen) op zulke wijze te vormen, dat zij weinig plaats zullen nodig hebben”. En zo blijkt, dat die vragensteller zich volkomen overbodig zorgen heeft gemaakt.

Eerlijk: commentaar hierbij lijkt ons volstrekt overbodig. Hebt u ook zo'n bewondering voor lieden, die met Gods plannen in hun zak lopen, voor wie leven en dood even simpel zijn als het gebazel dat zij aan het onschuldige papier toevertrouwen?

Ons hart trekt meer naar de dappere, liefdevolle vrouwen, die nu al 25 jaar leiding geven aan het „Blauwe Vogel”-werk van het Nederlandse Padvindsters Gilde. Voor wie niet weten wat deze arbeid inhoudt het volgende: het is intensieve bemoeienis met lichamelijke en geestelijke gehandicapte meisjes. In 1932 is mej. Tj. Koppius er mee begonnen, dit jaar dus bestaat het B.V.-werk 25 jaar. Rond 400 van die buiten alle normale kindervreugd en -activiteit opgegroeide meisjes krijgen er een zonnige jeugd door.

In Baarn worden dit jaar de jubileumkampen gehouden. Om u een indruk te geven van de moeilijkheden, die de leidsters moeten overwinnen teneinde die kampen

te doen slagen vertellen wij, dat iedere kamperende „Blauwe Vogel” een eigen begeleidster heeft die haar verzorgt. Jonge, gezonde padvindsters offeren daarvoor hun vakantie op. En weet, dat dit inderdaad „offeren” is. Hulde aan leidsters en medewerkers, die dit voortreffelijke werk verrichten.

Mochtar Loebis, hoofdredacteur van het onafhankelijke Indonesische dagblad „Indonesia Raya” is vrijgesproken van de beschuldiging: belediging van de regering. Loebis werd vervolgd — en had al zeven maanden lang „huis-arrest” — omdat hij in een fel artikel de corruptie in Indonesische regeringskringen aan de kaak had gesteld. Subsidiair was hem ten laste gelegd, dat hij „uitdrukking had gegeven aan gevoelens van haat tegen organen van de staat”. Dit achtte de rechter niet bewezen.

Men moet bewondering hebben voor die rechter, want zeker is — naar onze overtuiging — dat er in Indonesië nog maar in geringe mate sprake is van „onafhankelijke rechtspraak”. Tot onze grote spijt menen wij te constateren, dat de nieuwe staat traag maar onafwendbaar afglijdt naar „het communisme”, of ten minste sterke communistische tendenzen gaat vertonen. In een dergelijke staat zo lang mogelijk de onafhankelijke rechtspraak in stand te houden is een hoge, doch uiterst zware en hachelijke taak.

Een zetter van de staatsdrukkerij in Moskou heeft ont-huld, dat Sjepilow en consorten — die nu het (Russische) veld moesten ruimen — zo zeker er van waren dat zij Chroesjtsjov uit de weg konden ruimen, dat zij zijn overlijdensbericht plus necrologie al hadden laten zetten.

Dat Chroesjtsjov een welwillend man is blijkt wel uit het feit, dat hij dergelijk nieuws niet voor zijn tegenstanders had geprepareerd.

Nu doen wij een onthulling: een tot nu naar buiten onbekende klik, die super-aspiraties heeft, gaf later die zetter opdracht zijn zetsel over Chroesjtsjov niet weg te gooien. Het zou zonde zijn van het werk en... Je weet nooit hoe je het nog eens nodig kan hebben. Die zetter fluisterde ons weer in, dat er eigenlijk een eenheidstekst bestaat, waarop hij alleen maar de naam van de adspirant-overledene moet invullen...

Sijlgevoel is dikwijls niet de sterkste kant van onze schrijvende predikanten. Ook ds. A. Th. Stegenga brengt ons, door zijn ietwat onbeholpen Nederlands, in moeilijkheden. In „Hervormd Amsterdam” vertelt hij het verhaal over het gezin van een invalide, waar hij „min of meer regelmatig komt”. Als hij er op zekere

dag weer verschijnt blijkt in het gezin een noodtoestand te heersen: de man heeft verzorging nodig, er zijn twee betrekkelijk kleine kinderen en de vrouw ligt met zware griep in bed. De maatschappelijk werkster van ds. Stegenga's wijk kon wel gezinshulp krijgen, „maar omdat het vlak voor één van de feestdagen was gingen daar toen wel een paar dagen overheen”. De wijkzuster aan het zoeken en „eindelijk had zij een vrouw, die bereid bleek even in te springen. Het was een lid van het Humanistisch Verbond, die buiten ieder kerkverband stond...” schrijft de dominee.

Nu weten wij niet, of wij verheugd over dit stukje zullen zijn of boos moeten worden. Want leest u eens goed de laatste zinnen. Men kan er uit opmaken: a. dat een lid van het Humanistisch Verbond bereid bleek een godsdienstig gezin — dominee komt er toch min of meer regelmatig, gelijk hij zegt — waar hulp nodig was, uit de nood te helpen of b. die invalide is lid van het Humanistische Verbond en — dus? — van iedere hulp verstoken. Als ds. Stegenga het tweede bedoelt, dat heeft hij 1. zich vrij onbegrijpelijk uitgedrukt en 2. iets gesuggereerd — nl. dat humanisten elkaar in de steek zouden laten, als er er moeilijkheden zijn — dat pertinent onjuist is. Misschien horen wij nog eens, wat hij eigenlijk heeft bedoeld. Overigens doet het toch wel wonderlijk aan dat men een gezin in de knoel laat zitten, omdat er een feestdag op komst blijkt. Is het specifiek christelijk, eerst feest te vieren en daarna hulp te verlenen?

Er zijn berichten, die — als men ze onder ogen krijgt — een schok van verbijstering teweeg brengen. Zo een is het volgende: uit de in 1956 gehouden woning-

telling is gebleken, dat de woningnood in west-Nederland nog even groot is als in 1947. Dit in tegenstelling met de provincies in het oosten, noorden en zuiden, waar het woningtekort met 20 tot 40 pct is teruggelopen.

En dat elf jaar na de oorlog! Dit is wel in flagrante tegenspraak met de optimistische berekeningen, die ook menig hooggeplaatste tijdens de eerste na-oorlogse jaren heeft gemaakt. Hebben wij niet allen gehoopt, dat uiterlijk in 1960 ieder Nederlands gezin een eigen dak boven het hoofd zou hebben. 't Lijkt er niet naar; een uiterst teleurstellende gang van zaken.

Er dreigt gevaar voor het christendom. Gevaar door een wapen, waarmee het 't „heidendom” eeuwenlang heeft bestreden en waarmee nu... het „heidendom” het christendom te lijf gaat: zending en missie.

Deze werken nu in omgekeerde richting: de Britse raad van kerken b.v. maakt zich ernstig zorgen over de toenemende activiteit van Boeddistische, Hindoeïstische en Mohammedaanse groepen in Engeland speciaal op de scholen en universiteiten.

Wij mogen uit deze ongerustheid wel concluderen, dat Boeddisten, Hindoeïsten en Mohammedanen blijkbaar ook succes hebben in Engeland. Zouden we dan toch gelijk hebben, dat bij veel meer mensen dan „men” ons altijd suggereert het christendom niet zo diep zit, dat het vrij gemakkelijk kan wijken voor andere meningen, welke er bij de mensen worden ingehamerd of waarvoor zij meer openstaan? Het is opmerkelijk te lezen, dat in Rangoon en Colombo Hindoeïstische seminaries zijn gesticht, waar zendelingen worden opgeleid die het Westen komen „bekeren”.

DENEMARKEN

Dit is een land voor eenzamen, het licht opent zijn vleugels langzaam in de wind en strijkt de laatste schaduwen van woorden uit het geheugen weg.

Wie in de baaien zijn gelaat poogt weer te vinden, houdt alleen het blauw der stilte over, die tot aan de grond der wateren beweegt.

In dorpen zien u mensenogen aan met de verwondering van een geluk, dat op de grenzen der vergetelheid te peinzen gaat.

De late middag in het goede uur van dralend waaien; boven fjorden stuwt nog eens de hemel al zijn kudden ter poorte uit.

Daarna de avond, ruimte zonder tijd, het grote evenwicht van angst en rust; nachtvoegels roepen om een wederwoord, dat niemand hun kan geven.

Maurits Mok; uit „Stormen en Stilten”, uitgave G. J. Thieme, Nijmegen, 1956.

Het Tweede Internationale Humanistencongres

(Vervolg van pag. 1)

Terugkeer tot de conventionele oorlogvoering is uitgesloten; een scheidslijn tussen tactische en strategische atoomwapens is zinloos; de „bevroren kaart” der huidige machtsverhoudingen is 't enige reële uitgangspunt; onmiddellijke stopzetting van eigenlijk verder zinloze explosieproeven een noodzakelijk begin; geleidelijke opbouw van een wezenlijke wereldorde, via wederzijdse controle en zich steeds uitbreiden de samenwerking, het enige perspectief. Zie daar enkele noties uit een betoog, dat van begin tot eind gesteld was in het teken van een meedogenloos, kritisch realisme.

Bijzonder gelukkig hierop aan sloot dan ook de, in de slotzitting van het Congres door de Board of Directors, de internationale beheersraad, ingediende *Statement*, die geheel gewijd was aan de volstrekt nieuwe situatie, waarin de macht der nucleaire wapens de mensheid heeft geplaatst. Die situatie vereist een nieuw denken, een denken in wereldformat, kritisch en niet ideologisch gebonden. Een denken, waaraan de deskundigen van het hoogste kaliber op politiek, sociaal, filosofisch en wetenschappelijk terrein, gerekruteerd uit de grootste geesten van Oost en West, zich moeten wijden.

Waar toe deze Verklaring de wereldopinie wil oproepen is een onweerstaanbare drang

Citaat uit Hoopvolle toekomstperspectieven

van prof. dr. F. L. Polak

(W. de Haan, Zeist)

„Onder mijn vrienden zijn oprechte, absolute pacifisten: tegenstanders van dienstplicht en bewapening, aanhangers van Gandhi's leer der geweldloosheid, ijverars om onder geen beding, zelfs niet ter zelfverdediging te vechten, kampioenen van de onmiddellijke eenzijdige stopzetting van alle A- en H-bomproeven. Zij zijn de dragers, in onze tijd, van het eeuwenoud ideaal van het duizendjarige vredesrijk. Zij zijn religieus-ethisch volstrekt consequent, zij vervullen de onmisbare taak tot overdracht van de vredesfakkel van generatie op generatie. Ze zijn, evenwel, zij het meestal onbewust, volstrekt irrealistisch, bij uitsluiting en dus eenzijdig idealistisch gericht. Deze onevenwichtige overspanning houdt als steeds gevaren in, zelfs in hoge mate het oorlogsgevaar, dat zij juist willen uitbannen. De les van Chamberlain's pacifisme, dat Hitler regelrecht tot de eerste oorlogsdaden provoceerde, is vergeten of verdrongen. In de historie der militaire machtsverhoudingen kan evenmin als in de fysica een vacuum bestaan. Militaire ontmanteling hier in een overmatig gewapende wereld dáár opent de door het vermogen tot vergelding op gelijke voet nog afgesloten weg tot agressie en trekt de vijandige oorlogshandeling magnetisch aan, even zeker als water van boven naar beneden stroomt... Zulk zachtaardig, volstrekt pacifisme, zou indien het zich thans naar de goed bedoelde opzet der gewetensvolle overtuigden over een deel van de wereld effectief kon verbreiden, ter wille van de nobele zaak der mensenliefde in blind enthousiasme het doodvonnis van ontelbare medemenssen ondertekenen...”

tot een conferentie van breder opzet dan louter atoomdeskundigen of politici; een hoogst beaard op wereldniveau van diegenen, die aan het nieuwe denken, dat deze tijd vereist, een nieuwe kracht en een nieuw prestige kunnen verlenen, teneinde de weg te wijzen tot een nieuw patroon van vreedzaam menselijk samenleven over heel de wereld.

Het zal moeilijk genoeg zijn, deze gedachte toegang te verschaffen tot de wereldopinie. De reactie van de pers, de Nederlandse inbegrepen, is niet bemoedigend. Toch zal in de volhardende strijd voor dit initiatief meer dan ooit moeten blijken, wat een kleine, vastbesloten en van eigen zending overtuigde, geestelijke groep, die zich representatief voor een aanzienlijk deel der mensheid achten kan, vermogen in een zaak, die tenslotte er een is van leven en dood voor heel het mensdom.

De eigenlijke Congresarbeid laat zich nauwelijks kort samenvatten. Hij voltrok zich voornamelijk in de vier secties van filosofie, persoonlijk leven, sociaal leven en organisatie. Ondanks de voorbereidende arbeid, vorig jaar in New York en Antwerpen verricht, droegen de discussies toch een wat geïmproviseerd karakter. De vaak grondige pre-adviezen waren door weinig delegaties voldoende bestudeerd om houvast te bieden. Telkens dreigden afdwalingen. Dat toch tenslotte een serie rapporten tot stand kwam, waarin de discussies op waardevolle wijze werden samengevat, lag aan de volharding en het synthetisch vermogen van enkelen. Meer dan een voorlopig karakter konden deze rapporten, die met zeer geringe wijzigingen in de slotzitting werden aangevuld, niet dragen.

Er komt dan ook, naar in de filosofische sectie werd vastgesteld, en op de slotvergadering bevestigd, een speciale, internationale ploeg, een *panel*, die op basis der rapporten een *Humanistisch Manifest* zal voorbereiden, dat de positieve benaderingswijze van het Humanisme, zijn uiteindelijke en onmiddellijke doeleinden, zijn overtuigingen en de gronden daarvan, evenals de fundamentele verschillen met andere levensovertuigingen, zal behelzen.

In de verdere stellingen van het filosofisch rapport zal de Nederlander nogal eens hem uit de eigen beginselverklaring vertrouwde formuleringen aantreffen. De sectie *persoonlijk leven* miste node de aanwezigheid van Miss Flemming, die m.i. een bijzonder goed pre-advies had bijgedragen; het rapport bracht daarvan slechts een zwakke weergave. Hierop werd ter vergadering een amendement aangenomen, dat duidelijk stelling nam tegen de groeiende neiging, op de openbare scholen dogmatisch getint godsdienstonderwijs in te voeren. In de sectie *sociaal leven* concentreerde de discussie zich om de vragen, in hoeverre het Humanisme een eigen sociale filosofie in zich draagt en hoever de concrete bemoeiing en vastlegging van de humanistische beweging op sociaal en politiek gebied mag gaan. Het kostte enige moeite, een nogal eens betoonde neiging tot identificatie van Humanisme en Socialisme te weerstaan. Ook kwam m.i. het probleem van de verhouding van de Westerse wereld tot die der onderontwikkelde volken te weinig tot zijn recht. Bij verdere uitwerking van de rapportstellingen zal men vooral tot een perspectief op langer termijn moeten komen en daarbij de specifiek geestelijke en morele aspecten der

sociale problematiek boven de technische moeten doen prevaleren.

Wat in de discussies in verschillende secties opviel, was het gevaar van een polarisering in twee tendenties; één, vooral in de Engelse groeperingen, met name die der *Rationalist Press Association*, sterk vertegenwoordigde richting van een zo nuchter mogelijk rationalisme, waarbij men meende alle levensvragen enkel en alleen met de maatstaven der objectieve wetenschap te lijf te kunnen gaan; een andere, met name door de *American Ethical Union* gehuldigde en in praktijk gebrachte opvatting, die er niet voor terugschrikt, in het Humanisme een vooral praktisch beleefde, nieuwe religie te zien. Het zal nog heel wat voeten in de aarde hebben, deze beide richtingen (en dan laten we de, nu nog zwakke, nl. door twee Zuidslaviërs naar voren gebrachte, maar in de toekomst stellig meer te verwachten, bijdragen van min of meer uitgesproken Marxistische aard terzijde) met elkaar in het reine te brengen en liefst in een hogere synthese te verenigen.

Voor deze geestelijke schifting en zuivering, dit proces van wederkerige confrontatie en bevruchting, is een congres éénmaal in de vijf jaar stellig niet genoeg. In de komende vijf jaar zal men aan de verdere constituerende van het internationale humanisme voortdurend werkzaam moeten zijn, niet alleen in organisatorische, maar vooral ook in geestelijke zin. Wat het eerste betreft, is het voorstel van de *Organisatie-sectie* tot aanstelling van een full-time internationale secretaris stellig van groot belang. Er zal echter ook een geestelijk centrum moeten komen, b.v. in de vorm van een internationaal tijdschrift. Er is langzamerhand, de boekentafel in Conway-Hall bewees dit, reeds een hele achtergrond aan humanistische literatuur. Er is ook een, in verschillende landen eigenaardige, wederzijds vaak onbekende humanistische praktijk. Een uitwisselingsproces in een regelmatige stroom is voor de groeiende eenheid van het Humanisme als geestelijke beweging van wereldformaat volstrekte eis.

Londen-1957 was, zoals gezegd, niet meer dan een etappe. Maar dan naar te hopen is, in een onstuitbare opgang.

B. W. SCHAPER.

De Azteken

G. E. G. van Giffen-Duyvis

De Azteken (Uitgeversmij. Holland, A'dam)

Als iemand, die diepe belangstelling heeft voor de oud-Mexicaanse beschaving, geen genoegen neemt met de verhalen in de bekende wereldgeschiedenissen en terecht meent dat Prescott's geschiedenisverhaal toch wel verouderd is in vele opzichten, is hij aangewezen op zware specialistische boeken. Was aangewezen eigenlijk, want dit voortreffelijke boek van Mevr. van Giffen geeft alles wat de leek en de vakman kan interesseren.

Bij elke regel proeft men de vrouw die het weet, die meer weet dan zij schrijft en die brandt van belangstelling voor Mexico. Het boek is eenvoudig, niet kwasi-diepzinnig geschreven en geeft een schat van informatie over alle aspecten van het leven der oude Mexicanen. De illustraties zijn goed.

Dit boek kan zonder enige reserve worden aanbevolen ter lezing aan ieder die meer wil weten van deze grootse beschaving, die ten onder ging door een paar honderd Spaanse avonturiers „in ijzer geklede mannen, donder en bliksem in de hand dragend, op herten rijdend en begeleid door venijnige bloedhonden” zoals de Azteken ze beschreven.

B.

Impressies van „Londen”

Kijk, die meneer zwaait onder het lopen met z'n paraplu in z'n rechterhand in een heel andere maat dan met z'n aktentas in z'n linker. Als dat zou duiden op de geschiktheid om zich met totaal verschillende dingen tegelijkertijd bezig te houden dan is dat een gelukkige omstandigheid. Want het blijkt dat dit de man is die zorgt voor de logiesgelegenheid van de congressgangers.

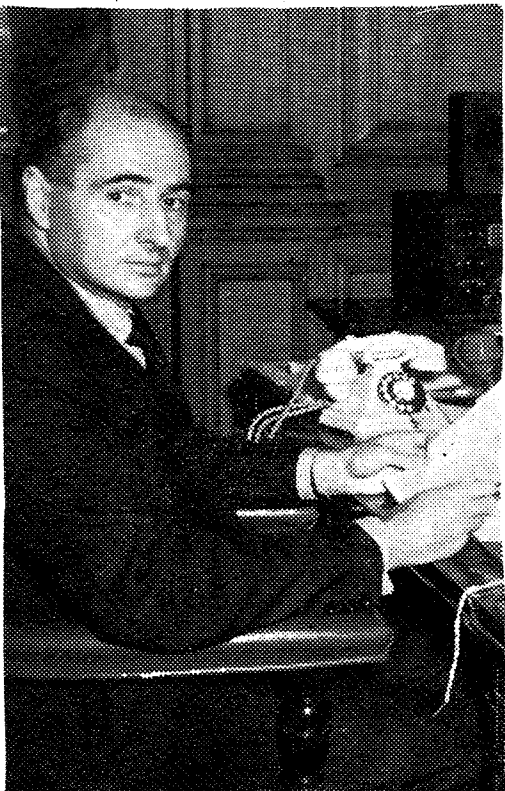
De organisatoren in Londen streven er naar het allemaal minstens zo goed te doen als men dit vijf jaar geleden in Amsterdam heeft onderhouden. Zo komt het dat iemand die zich wel wat laat heeft aangemeld, bij aankomst op Airport Londen keurig wordt opgeroepen opdat hij daar direct kan vernemen waar een hotelkamer voor hem is besproken.

Op de eerste middag der ontvangst in Conway Hall, eigendom en centrum van de South Place Ethical Society, gelegen aan een van de vele pleintjes met groen en bomen in Bloomsbury, Londen. Mét de befaamde Engelse thee met véél melk, koekjes en cakes. Herkenning van oude vrienden van het congres in Amsterdam, begroeting van nieuwe. De voorzitter van de I.H.E.U. spreekt een welkomstwoord. 's Avonds gedurende de eigenlijke openingszitting van het congres, gepresideerd door prof. dr. Julian Huxley, houdt de befaamde Lord Boyd Orr zijn rede over: De mensheid in het heden: de situatie waarin wereld en mensheid zijn komen te verkeren, met zijn bedreigingen en mogelijkheden, en de bijdrage die de mens kan leveren het ontwikkelingsproces ten gunste te beïnvloeden.

Dan, op zaterdag, begint met een overzicht van de stand van zaken in de diverse landen het eigenlijke werk. Voor het overige verdeelt het congres zich in secties voor bespreking van principiële en praktische vraagstukken.

Nu blijkt het duidelijk dat er sinds het congres in Amsterdam en zeker sinds de tijd daarvoor vorderingen zijn gemaakt. Er zijn lang niet zoveel woorden voor nodig als toen om elkaar op belangrijke punten te begrijpen. Immers het gebruik van gelijke termen voor verschillende begrippen, en omgekeerd, kan leiden tot hopeloze verwarring en eindeloze misverstanden. Dat gebeurt op ieder internationaal congres op elk gebied, en die kans lopen we ook hier. Men denke alleen maar aan woorden als „philosophy” en „religion”. In elk land hebben zij een andere ontwikkelingsgang gevolgd: een Fransman spreekt uit andere achtergronden dan een Amerikaan of een Indiër.

Engels Lagerhuislid Strachey, oud-minister

Wanneer nu echter in Londen Amerikanen spreken over „religion” weten de Hollanders wel wat er mee bedoeld wordt en zij weten ook dat dit niet verbonden moet worden met het begrip godsdienst. Maar voor Duitsers of Fransen b.v. heeft het weer andere nuances. En dat geldt niet alleen in dit opzicht. Zo liggen accenten voor verschillende problemen ook weer anders in het Westen dan in het Oosten.

Een samen spreken in internationaal gezelschap kan ook niet anders dan verhelderend en verruimend werken, het doet de betrekkelijkheid van nationale verworvenheden en overtuigingen uitkomen en het heft ze op in een meer omvattend en wijder verband. Er blijven verschillen in accent, in wijze van benaderen, maar het besef van de fundamentele eenheid is altijd aanwezig, al zijn de bewoordingen om dat uit te drukken niet altijd gelijk. Om dat te bereiken, waar dat noodzakelijk is, is zeker meer tijd nodig dan de vijf jaar die achter ons liggen.

Zoekend en tastend in voorzichtige bewoordingen of vurig en welsprekend, zoals in het prachtige Frans van mr. Cotereau, bevordert het congres van Londen deze ontwikkeling zowel in de vergaderingen der secties als in de bijeenkomsten van de Board of directors.

Gaat alles dan even plechtig toe op zo'n internationaal congres? Spreekt men hier alleen maar „hogere wijsheid”? Is het eigenlijk wel wat voor gewone mensen? Natuurlijk is het dat, ook al

Lord Boyd Orr, oud-directeur van de Voedsel- en Landbouworganisatie die sprak over „Mankind now” (De mensheid nu).

zou het soms wat moeilijk te volgen zijn. Maar het is alleen al een genot te luisteren en de sfeer van het geheel te ondergaan en te bedenken dat die mevrouw met dat hoofddeksel dat haar doet gelijken op een Amerikaans matroosje in gelijke geest leeft en denkt, ook al woont ze in een ver land. En met ontroering te horen welk een rijkdom van gedachten die Amerikaanse mr. Herman meegedeelt aan hen, die tot hem komen om in het huwelijk te treden.

Natuurlijk zijn er ook mensen die met stokpaardjes komen aandraven of eindeloos het woord willen voeren of de draagwijdte van een betoog niet begrepen en er net naast discussiëren. Dat is als op alle andere congressen. Maar ieder heeft de gelegenheid te berde te brengen wat hem belangrijk lijkt. De zelfdiscipline van velen beperkt de discussies tot het belangrijkste en noodzakelijke.

Zo voelt ieder zich bij de gang van zaken betrokken, duidelijk merkbaar in de slotzittingen waar ook de rapporten van secties waaraan men zelf niet heeft deelgenomen worden uitgebracht.

Gedurende het gehele congres is hard gewerkt. Niet in het minst door hen die werden aangewezen om de conclusies te trekken en ze onder woorden te brengen.

Maar gelukkig ontbrak het niet aan ontspanning op zijn tijd.

Zaterdagavond het gezamenlijke diner in het Parlementsgebouw, met het geluid van Big-Ben, zo hoopgevend tijdens de oorlog, ditmaal zo nabij. Tevoren worden de gasten in groepen rondgeleid door Hoger- en Lagerhuis, waar eeuwenlange tradities en democratische rechten bij elke stap tot de bezoekers spreken.

Prof. Muller, Nobelprijswinnaar, atoomfysicus

De indrukwekkende verschijning van de toastmaster in zijn helrode jas, die met stentorstem de binnentredenden één voor één bij name afroept en na afloop van het diner door drie slagen met zijn hamertje tegen de houten lambriering luide aandacht vraagt voor de sprekers w.o. prof. dr. Garnt Stuiveling en mrs. Margaret Knight. Het Lagerhuislid mr. Joseph Reeves is gastheer.

Des zondagsmorgens een openbare bijeenkomst. Prof. T. T. ten Have spreekt over Het waagstuk van het Humanisme. Muziek gaat aan zijn rede vooraf.

In vijf bussen rijden 's middags de congressgangers naar Cambridge – eerst door de eindeloze voorsteden – dan door het golvende Engelse landschap met zijn vele dorpjes. De universiteit van Cambridge zal een onvergetelijke indruk achterlaten. De prachtig stijlvolle eeuwenoude gebouwen der colleges om de ruime pleinen en binnenhoven met keurig onderhouden grasvelden, kleurige en vaak bijzondere bloemen en struiken. Men ondergaat de invloed van een weidse en edele omgeving. Waar ook op deze dag later de studenten zullen eten, in de eetzaal van Kings college, grote hoge gotische zaal, wordt aan blanke houten tafels de maaltijd gebruikt. Dr. Noël Annan, provost of college, spreekt de gasten toe en verheugt zich er over dat juist Cambridge, met zijn van ouds humanistische tradities, het congres mag ontvangen.

Het congres bijgewoond door ± 400 personen uit vele Europese landen, Noord Amerika, Canada, Australië, Japan, Pakistan, Nw. Zeeland, Afghanistan en Ceylon, heeft nog een openbare zitting op dinsdagavond: de gehele zaal is tot de nok gevuld met zeker duizend mensen, velen staan.

Het heeft vele onderwerpen ter sprake gebracht, belangrijke meest, ook minder belangrijke. Vraagstukken omtrent leven en dood, over het lijden, over gedwongen godsdienstonderwijs aan schoolkinderen. Elk land worstelt met weer andere problemen. Niet in de gehele wereld speelt voor het humanisme de tegenstelling tot en de verwantschap met het christendom een zo belangrijke rol als in het Westen; het Oosten met zijn kastelsel kent heel andere problemen. In verschillende delen van Amerika kunnen humanistische „leaders” huwelijkskandidaten wettig in de echt verbinden. Dit zijn maar enkele van de verschillen.

Al is bij enkelen teleurstelling dat niet definitief en helder omlind wordt vastgesteld wat humanisme „eigenlijk” is (a definite statement what humanism really is), men wil toch voorzichtig zijn bij het constateren van inzichten in de overweging dat men immer bereid moet

(Vervolg op pag. 5)

Dr. J. P. van Praag over

Ons doel en onze beweging

Tweemaal heeft dr. J. P. van Praag, de voorzitter van het Humanistisch Verbond, op het Londense congres van de IHEU een openingsrede uitgesproken. De eerste maal deed hij dat, op de eerste zittingsdag, om het congres te openen; de tweede redevoering sprak hij uit ter inleiding van de door meer dan 800 mensen bezochte openbare bijeenkomst op dinsdag 30 juli.

In zijn begroetingswoord stelde hij allereerst de sprekers op deze vergadering aan zijn gehoor voor: J. Bronowski over „Wetenschap en verantwoordelijkheid”, de Nobelprijswinnaar H. J. Muller over „Radio-activiteit en menselijke vooruitgang” en het Britse Lagerhuislid Strachey over „Machtspolitiek en humanistische solidariteit”.

De onderwerpen die zij hier aan de orde stelden, zo vervolgde dr. Van Praag, wijzen reeds op de grote betekenis die wij humanisten toekennen aan de praktische problemen van het menselijk leven. En inderdaad, het humanisme is geenszins een zaak van uitsluitend theoretisch belang. Zijn voornaamste doelstelling is een grondslag te bieden voor gewone mannen en vrouwen, die hun in staat stelt de vraagstukken op te lossen waarvoor zij in de praktijk van het dagelijks leven worden gesteld. Velen van ons kunnen zich niet langer bevredigd voelen door het antwoord van de traditionele godsdiensten. Maar dat betekent helemaal niet dat zij niet geleid willen worden door fundamentele overtuigingen omtrent het leven van de mens, noch dat zij niet geïnspireerd willen worden door een essentieel geloof omtrent de menselijke bestemming en verantwoordelijkheid.

Onze beweging betekent veel meer in de moderne wereld dan in het ledental der aangesloten organisaties tot uitdrukking komt als zij een beroep doet op deze overtuigingen en dit geloof en probeert vorm te geven aan deze motieven. Het moderne humanisme vertegenwoordigt een wereldomspannende beweging die een beroep doet op een wereld welke voor het grootste deel geen weet heeft van het christendom. Het wil – of moet – zijn een krachtige poging om de prometheïsche geest van het Westen met de religieuze ervaring van het Oosten te verbinden. Vervant u dit niet met Westerse zelfvoldaanheid noch met Oosters bijgeloof. Ik spreek van de wezenlijke bijdrage van beide tot de gemeenschappelijke waarde van een werkelijk autonome menselijkheid.

Er zal een gigantische ontmoeting plaats vinden van Oost en West waarvan maar weinigen een flauw idee zullen hebben. Als wij ons daarom niet bekommeren, zou het kunnen leiden tot een catastrofale botsing van tradities die geen kans zou bieden om de daarin belichaamde werkelijke waarden veilig te stellen. Het behoort tot onze verantwoordelijkheid zowel om een humanistisch levensinzicht uit te werken door de waardevolle bijdragen, verzameld in eeuwen van menselijk streven en menselijke ervaring, bijeen te brengen, alsook om de mensen te bezielen in hun strijd voor een menswaardig

bestaan, zelfs in deze periode van ongehoorde gevaren en ongeëvenaarde hulpbronnen, geestelijk zowel als stoffelijk.

In deze gecompliceerde, voortdurend veranderende, chaotische wereld, waarin de traditionele levensvormen steeds minder het gedrag der mensen bepalen, is het volop de moeite waard onze gedachten te concentreren op de ervaringen en overtuigingen waaruit de mens werkelijk leeft. En dat is nu precies wat het humanisme zich ten doel stelt. Wij spreken zo gemakkelijk van wijsgerige achtergronden, wetenschappelijke methoden en democratische normen, en inderdaad zijn dat belangrijke aspecten van het geestelijk leven. Maar de kern van het humanisme is het wekken van de innerlijke krachten in de mens die hem in staat stellen zelfstandig klaar te komen met de levensproblemen in een zedelijke, redelijke en democratische geest. Dit uitgangspunt gaat vooraf aan iedere leer of theorie. Het doet een beroep op ieder mens in zijn menselijke positie.

De menselijke positie! De tijd is voorbij waarin deze vanzelfsprekend in optimistische zin werd opgevat. Wij hebben teveel geleerd over de kwade kansen in de menselijke natuur en de maatschappelijke verhoudingen. Het is een harde les geweest. En wij zullen het niet vergeten. Bovendien hebben wij de ervaring opgedaan dat het inderdaad moeilijk is de zin van het bestaan in een verscheurde, bedreigde en chaotische wereld te vatten. En wat ons persoonlijk leven betreft: wie kent niet de twijfel, de teleurstelling en de eenzaamheid, wie heeft zich nooit afgevraagd „waarom eigenlijk?” wanneer hij bemerkte dat het leven als zand door zijn vingers leek te glippen? Daartegenover is het niet genoeg overtuigd te zijn van vroeger ongekende mogelijkheden van technische, maatschappelijke en culturele ontwikkeling. Ik ontken deze mogelijkheden niet, maar zij kunnen alleen verwezenlijkt worden door menselijke inspanning. Ik betwijfel evenmin dat een moedige poging veelbelovende kansen kan scheppen, maar dat zal slechts mogelijk zijn door een duurzame bezieling.

Het is dus niet alleen wenselijk, maar een onvermijdelijke voorwaarde voor een zinvolle toekomst der mensheid dat wij er in slagen de menselijke inspiratie te vernieuwen door een beroep te doen op de unieke mogelijkheden van de mens. Ik herinner me eens een toneelstuk over Jeanne d'Arc gezien te hebben, niet het bekende stuk van Shaw, maar van Maxwell Anderson. Het hoogtepunt van dat stuk was wat het hoogtepunt in elk stuk over Jeanne d'Arc moet zijn, omdat het het hoogtepunt is van haar leven: haar verschijning voor het gerecht. Daar staat zij, het eenvoudige boerenmeisje dat de ingeving van haar hart volgde en nu geroepen wordt zich te verdedigen voor de hoogste wereldlijke en geestelijke gezagdragers.

Ik citeer uit het hoofd:

„In heel de wereld,” zo zegt zij, „bestaat er voor niemand enig gezag dan dat van mijn eigen ziel.”

„Dan kiest ge de dood,” zegt de inquisiteur.

En Jeanne antwoordt: „En wat als ik mijn leven geef voor die keus? Ik weet dit: iedere man geeft zijn leven voor wat hij gelooft. Iedere vrouw geeft haar leven voor wat zij gelooft. Een leven is alles wat wij bezitten en wij leven het zoals wij denken het te moeten leven en dan is het voorbij. Maar prijs geven wat je bent en zonder geloof te leven, dat is erger dan sterven, erger dan om jong te sterven.”

En dat is alles, denk ik: leven met geloof zonder prijs te geven wat je bent. En het is het doel van onze beweging dit levensinzicht te verbrei-

den. Hoe dat gedaan kan worden? Het is onze taak het inzicht in de menselijke positie door woord en geschrift te verhelderen; de maatschappelijke en culturele hervorming te bezielen door een geest van scheppende verantwoordelijkheid te wekken, en de vormen van humanistisch leven te ontwikkelen in en rondom de instellingen en gemeenschappen van onze beweging. Dat betekent dat het humanisme, los van zijn theoretische betekenis, waarlijk praktisch zal moeten zijn in zijn doelstellingen. Het moet een psychologische grondslag bieden voor aanvaardbare menselijke betrekkingen, voor een verantwoordelijke politieke, sociale en culturele werkzaamheid en voor een openhartige benadering van de vraagstukken van onze wereld en ons leven.

Het zal bovenal onze taak zijn de mens te helpen werkelijk menselijk te worden. Dat wil zeggen: de mens te helpen zichzelf te helpen. Want dat is de enige voorwaarde waardoor de mens kan beschikken over zijn vermogens tot toewijding, zedelijkheid en redelijkheid. Daarom legt onze beweging zo sterk de nadruk op praktische solidariteit, omdat die de situatie schept waarin de mens zijn vermogens kan ontplooiën. Vandaar onze inspanningen op het gebied van opvoeding en de gemeenschappelijke beleving op het gebied van samenwerking en gemeenschap, van geestelijke en sociale zorg, van hulp in huwelijksmoeilijkheden en bijstand op ieder terrein. Meer dan met de mensheid houdt de humanist zich bezig met de mens in zijn dagelijkse vragen, problemen, moeilijkheden en noden.

Zal dit alles van enig nut zijn? Zal het enige steun bieden in de onzekerheid, de vrees, het wantrouwen en de haat in onze wereld? Zal het ons beschermen tegen de bedreiging van onze tijd, tegen armoede, vijandschap en oorlog, tegen de atoombom? Ik weet het niet en niemand weet het. Maar ik weet dit: als er iets is dat ons leven waarlijk de moeite waard maakt en dat ons een kans geeft voor de toekomst, dan is het het wezen van onze menselijkheid niet te verloochenen en zo de scheppende krachten van de mensheid in stand te houden. Het leven is altijd langs de rand van de afgrond gegaan, maar als het nog steeds verder gaat, komt dat doordat er altijd mensen geweest zijn die standvastig de strijd voor zijn ontplooiing hebben volgehouden.

Houdt dan levend de inspiratie van de menselijkheid in uw eigen leven, in onze beweging, in de mensheid. Het zou werkelijk niet de moeite waard zijn te beginnen en zeker niet om zulke offers te brengen aan geld en persoonlijke inspanning, als we er niet van overtuigd waren dat onze beweging niet een intellectueel spelletje is, maar het antwoord op de uitdaging van onze tijd, het begin van een nieuw tijdperk in de geschiedenis der mensheid.

Geloof is het enige dat daarvoor nodig is. Niet een bovenzinnelijk geloof, maar geloof in onze eigen bestemming. Ik kan u dat niet inprenten. Het enige wat ik kan doen is te trachten in uw herinnering terug te roepen wat u verwachtte en vroeg van het leven toen u nog een jongeman of een jonge vrouw was. We worden natuurlijk ouder en winnen aan ervaring en – misschien – aan wijsheid. En we zijn geneigd tegen jonge mensen te zeggen: „Wacht maar hoe je oordeelt als je twintig jaar ouder geworden bent.” Is het werkelijk een verdienste eerder geboren te zijn? Ik wil de betekenis van ervaring niet ontkennen, maar ik durf te zeggen dat die volkomen nutteloos en waardeloos is als we er niet in slagen los van de wijsheid van onze leeftijd het geloof van onze jeugd te bewaren. Dat geloof waarvan Jeanne d'Arc zei: „Iedere man offert zijn leven voor wat hij gelooft; iedere vrouw offert haar leven voor wat zij gelooft. Een leven is alles wat wij bezitten en wij leven het zoals wij denken het te moeten leven en dan is het voorbij. Maar prijs geven wat je bent en zonder geloof te leven, dat is erger dan sterven, erger dan om jong te sterven...”

(Slot van pag. 4)

zijn wat men als waarheid hieromtrent nu vaststelt door iets beters te vervangen als de noodzaak daartoe blijkt.

De in het oog vallende woorden die reeds jaren met grote letters in de zaal van Conway Hall geschilderd zijn kunnen aldus waarlijk beschouwd worden als het devies niet alleen van dit congres maar van het humanisme als zodanig. To thine self be true. Wees u zelf getrouw.

T. M. N.

Automatisering en opvoeding

De automatisering stelt haar eigen problemen aan de opleiding en opvoeding. Ze zijn in hoofdzaak van drieërlei aard en betreffen: de herscholing en omscholing van reeds werkzame krachten bij de overgang naar geautomatiseerde produktie, de speciale opleiding en scholing van nieuwe krachten nodig voor de functies op verschillend niveau, en de algemene opvoeding die door de veranderde levenshouding en levensgewoonten mede beïnvloed wordt. Deze problemen zijn van doorslaggevende betekenis. Geen technische omwenteling is mogelijk wanneer daarvoor de mensen niet doelbewust worden omgevormd en geschoold. Omgekeerd is het veranderde karakter van de menselijke arbeid mede bepalend voor de fundamentele doelstelling van alle opvoeding. Het gaat niet alleen om technische vaardigheid, maar om de mogelijkheden van karaktervorming en levensontplooiing. Het gaat om de vraag: Kunnen wij mensen opvoeden die de vooruitgang van de techniek dienstbaar kunnen maken aan algemeen menselijke idealen of zullen wij slaven worden van een technische en economische wetmatigheid?

De differentiatie in het arbeidsproces maakt dat elk een die een bepaald onderdeel moet verrichten ook speciaal daarop moet zijn ingesteld. Speciale kundigheden en vaardigheden zijn vereist, die in een nauwkeurig afgestemde opleiding moeten worden aangeleerd. Was bij de mechanisering een speciale *training* vaak voldoende, de automatisering vereist ook een speciale *scholing*. Het gaat niet meer om bepaalde handgrepen, die met een zekere graad van trefzekerheid en snelheid moeten worden verricht, het gaat ook om een belangrijke dosis functioneel inzicht, om een gerichte nauwlettendheid, om een bepaalde denkvaardigheid. Overgang op een geautomatiseerde produktie brengt verandering in de onderlinge verhouding tussen de vereiste ongeschoolde, getrainde, geschoolde en hooggeschoolde werkers; een verschuiving vaak van het accent in de richting van grotere technische kennis.

Naast de tendentie tot toenemende differentiatie is er juist bij automatisering een noodzaak van toenemende integratie. Maakt de differentiatie dat de verschillende groepen arbeiders die in het produktieproces betrokken zijn zich zo ver mogelijk moeten specialiseren, de integratie vraagt van de groep leiders en controleurs dat ze van zo veel mogelijke kanten van het produktieproces op de hoogte zijn. De differentiatie verlangt een gespecialiseerde, versmalde opleiding, de integratie vergt een verbrede en verdiepte scholing. Automatisering verschuift het accent naar de fase van voorbereiding, die langer, ingewikkelder en kostbaarder wordt. Zo vele factoren moeten bij de voorbereiding mee verantwoord worden omdat de beslissing over het te kiezen procédé zo veel verder reikt. Een nauwe coördinatie en samenwerking tussen verschillend gerichte deskundigen is onmisbaar. De econoom, de technicus, de bedrijfspsycholoog, de socioloog spreken soms verschillende talen; over en weer moeten hun termen en problemen met elkaar in overeenstemming worden gebracht.

Ontzaglijk veel research zal in groter collectief verband moeten worden verricht, op kosten van de gemeenschap als geheel. De problemen liggen niet alleen in het kader van de individuele bedrijven maar raken de hele maatschappij, de menselijke verhoudingen, zelfs de verhoudingen tussen soevereine staten en tussen meer-ontwikkelde en minder-ontwikkelde werelddelen. Voor dit alles is een enorm leger van wetenschappelijk geschoolden nodig. Nieuwe denkwijzen en onderzoeksmethoden moeten worden gezocht en beproefd.

We hebben gezien hoe de „operations research” of „conclusiekunde” alleen die factoren in de berekening kan opnemen, die in een mathematisch model kunnen worden ingepast en kwantificeerbaar zijn. Het gevaar is groot – en dit gevaar is in de praktijk beslist niet denkbeeldig – dat belangrijke factoren over het hoofd worden gezien en verwaarloosd, en dat dit verzuim zich later zal wreken. De „operationele denkwijze” is buitengewoon nuttig omdat hij ons *functionele inzicht* verdiept, en ons het *hoe* en *waarom* van vele processen verduidelijkt. Maar hij geeft ons geen antwoord op het *waarvoor*, op de vraag naar het eigenlijke doel van de menselijke arbeid. Sterker dan ooit voelen we de behoefte aan *integraal inzicht* omtrent het wezen van de mens en zijn arbeid.

Verskillende auteurs waarschuwen voor een *hypertrofie (overwaardering) van het technische denken* en een *verwaarlozing van de zuiver menselijke zijde*. Ook menselijke problemen worden te veel technisch behandeld. Menselijke verhoudingen worden als zakelijke factoren in een berekening opgenomen. Arbeidsverhoudingen worden verzakelijkt, gecontractueerd, kwantitatief afgemeten, in collectieve overeenkomsten formeel vastgelegd.

Bij de invoering van automatisering komt deze berekende zijde heel sterk naar voren. De ondernemer berekent of hij niet bij invoering van automatisering een hoger kapitaalsrendement krijgt, d.w.z. verhoudingsgewijs meer winst maakt per eenheid van geïnvesteerd kapitaal; of hij niet bij een krappe arbeidsmarkt minder afhankelijk kan worden van de onzekere factor arbeid, of hij niet uiteindelijk goedkoper kan produceren en zo zijn concurrentiepositie versterken. De directie berekent op welke wijze de automatisering het efficiëntst kan worden doorgevoerd, weegt kansen, mogelijkheden, moeilijkheden, weerstanden tegen elkaar af. De arbeider berekent welke voordelen en gevaren automatisering individueel en collectief met zich meebrengt: hoger loon, kortere werktijd, langere vakantie tegenover gevaren van werkloosheid, overplaatsing, omschakeling. Deze berekeningen vallen natuurlijk onderling verschillend uit. De verschillen worden uitgevochten met alle ten dienste staande machtsmiddelen, openlijk of verpakt. Ook bij constructieve onderhandelingen komt de belangentegenstelling voortdurend, bewust of onderbewust, meespreken. Door zich tot collectieve machtsblokken te organiseren worden de onderlinge machtsposities geschapen, het collectieve touwtrekken mogelijk gemaakt.

Zoals de mechanisering in de industriële revolutie de *klassetegenstellingen* en *klassestrijd* heeft verscherpt, zo zal de *automatisering de klassestrijd nog verder verdiepen*, zolang de berekenende, operationele denkwijze niet wordt aangevuld en veranderd door een *humanistische benadering van het hele probleem van de menselijke arbeid*. Nieuwe vormen van menselijke samenleving, waarin de klassenstrijd is opgeheven, zullen moeten groeien. Socialisatie van de produktiemiddelen is misschien noodzakelijk. Maar meer nog is *opvoeding tot menselijk denken* gewenst.

In een vorig artikel hebben we gewezen op de betekenis van „automatisering” in de biologische evolutie. In de stijgende ontwikkeling van levende organismen worden bepaalde levensfuncties doelmatiger verricht. Ze verlopen makkelijker, meer „vanzelf”, meer „automatisch”. Daardoor komt er meer levensenergie vrij voor nieuwere, moeilijkere problemen. De Franse fysioloog Claude Bernard heeft hierop reeds in de vorige eeuw gewezen. Deze opvatting is door talloze latere onderzoeken bevestigd en verder uitgewerkt. „Automatisering” van bepaalde

Lezingen voor de Vara

18 augustus, 9.45 uur: Dr. Arnold Saalborn over „Op eigen kracht”.

25 augustus, 10 uur: W. C. de Heer over: „Waarom zou ik me druk maken?”

1 september, 9.45 uur: Prof. J. P. Mazure over „Doelloos maar zinrijk”.

8 september, 10 uur: Dr. H. Bonger over „De zinloze vraag naar de zin”.

15 september, 9.45 uur: Mr. dr. H. J. Roethof over „Wat dunkt u van de mens?”

functies betekent grotere vrijheid, grotere autonomie.

Ditzelfde moet ook gelden van de automatisering van de industriële produktie. Automatisering betekent ook hier meer vrije tijd, doelmatiger arbeid. Maar de mens heeft nog lang niet geleerd deze toegenomen vrijheid werkelijk te gebruiken, ten volle te genieten voor verdere zelfontplooiing. Hij is zich zijn grotere autonomie niet bewust. Hij is nog slaaf van zijn produktieve arbeid, in het zweet zijns aanschijns, en te weinig *humanistisch autonoom*. Hij is nog betrokken in een gigantische worsteling om klaarheid omtrent zijn eigen wezen. De stormachtige ontwikkeling waarin hij leeft, biedt ongedachte mogelijkheden maar houdt ook onvermoede gevaren in.

Het beeld, dat de mens van zichzelf vormt in de totaliteit van het leven, is beslissend voor de opvoeding. Hierin ligt voor humanisten een belangrijke taak. Automatisering is niet alleen een technisch en economisch probleem, maar bovenal een probleem van de mens zelf en van de menselijke samenleving. Automatisering kan en moet worden dienstbaar gemaakt om de mens verder vrij te maken, meer zichzelf te laten worden. Hiertoe dient de humanistische opvoeding.

En dan geen opvoeding naar een abstract mens-ideaal. De term „humanisme” is te veel gekleurd door zijn ontstaan in de sfeer van de Romantiek en het Neo-humanisme van de vorige eeuw. Dit is een „humanisme” voor eliten; een humanisme van verfijnde eruditie en klassieke opleiding. Het moderne humanisme is gegroeid uit de bekommernis om de concrete mens van alledag, om de mens in zijn dagelijkse worsteling van arbeid en levensontplooiing. Humanistische opvoeding zal er op gericht moeten zijn deze concrete mens zichzelf te leren verstaan in de concrete problematiek van zijn tijd, zichzelf te leren leven en ontplooiën in de nieuwe vormen die nu aan het groeien zijn, zichzelf zinvol te leren ontwikkelen tot de integrale mens, die de „automatisering” kan aanwenden tot grotere vrijheid en autonomie.

KWEE SWAN LIAT.

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger.

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam, Telefoon: 80641.

Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 0,20 per woord. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,—. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,25.

Gedachten over het atoom

Zolang de mensheid bestaat heeft de mens gestreefd naar het losmaken van andere, grotere krachten dan de zijne. Dat is zeker niet onbegrijpelijk, want toen de mens op onze aarde verscheen, was hij een zwak wezen, dat te midden van een grote, machtige en hem vaak vijandige natuur zijn weg moest trachten te vinden en zijn eigen leven moest beschermen en dat van zijn nakomelingen moest mogelijk maken. Waar zijn spierkracht te kort schoot ontdekte hij, dat hij de uitwerking van zijn spierbewegingen kon vergroten door het hanteren van werktuigen. En toen hij eenmaal werktuigen had ontdekte hij, dat het, door middel van allerlei vernuftige kunstgrepen, mogelijk was de grotere krachten van de natuur die werktuigen te laten bedienen.

Naarmate hij de dode krachten van de natuur beter ging beheersen, bleek zijn rijkdom zich te kunnen vermeederen en zo schreed hij van het een voort naar het ander. En telkens bleek zijn eigen dualiteit, de tweeledigheid van zijn wezen, zijn geslinderheid tussen goed en kwaad. Want als hij het paard temde, om het voor zijn ploeg te spannen en het wiel uitvond om zijn oogsten te kunnen vervoeren, plaatste hij het wiel ook onder zijn strijdswagen en zette er zijn paard voor om zo doende sneller te kunnen zijn dan de mededinger, die hij wilde vernietigen.

Het buskruit was een bijzondere krachtbron, want het ontwikkelde zijn krachten explosief, zodat de mens aanvankelijk niet in staat was ze nuttig aan te wenden. Maar juist die plotselinge kracht-ontwikkeling was in hoge mate bruikbaar voor destructieve doeleinden en zo werd het buskruit en alles wat zich daaruit ontwikkelde in de eerste plaats een middel tot afbraak en verwoesting. Wel leerde de mens later sommige explosies zodanig te doseren, dat ze voor positieve doeleinden konden worden gebruikt, bijvoorbeeld in de explosiemotoren. Maar ook hier vond het nuttig gebruik weer een omzetting in het vernietigende: de motoren maakten de vliegtuigen mogelijk, die grote massa's uiterst krachtige ontploffingsstoffen over steden uitstortten en tanks en pantserwagens, die hetzelfde beoogden als de strijdswagen der Oudheid, maar ditzelfde op een veel groter schaal konden uitvoeren.

De mens zocht en bleef zoeken naar een krachtbron, die zo onuitputtelijk was, dat hij voor onafzienbare tijd voldoende zou zijn om de behoefte van de mens te bevredigen. Hij zocht in verschillende richtingen en naar allerlei mogelijkheden en tenslotte vond hij die bron van energie, die in onze dagen nog weer eenmaal met overgrote duidelijkheid het beeld van de tovenaarsleerling naar voren doen komen. Hij ontdekte, dat het atoom – dat naar zijn naam en in de oudere voorstellingen een ondeelbare eenheid van de stof is, geenszins ondeelbaar was en in zekere zin zelfs geen stof.

Zo kwam hij tot het losmaken van wat men wel noemt de kern- of de atoom-energie. En hiermee heeft hij de verwachting, eindelijk die bron te hebben aangeboord, die binnen de periode van de hem nog wachtende geschiedenis, niet uitgeput zal raken.

Maar de nieuwe kracht vertoonde een grote en fatale overeenkomst met de enkele honderden jaren geleden nieuwe kracht van het buskruit: ze was gemakkelijker explosief te ontwikkelen, dan in kalme banen te leiden. En de eerste maal dat deze vorm van energie dan ook in de wereldgeschiedenis optreedt is het als de vernietiger, wiens naam gevloekt wordt van de puinhopen van Hiroshima en Nagasaki.

Het is inderdaad niet te veel gezegd, dat hiermee de mensheid voor het eerst in haar geschiedenis, in het stadium gekomen is, waarop zij zichzelf kan vernietigen.

De menselijke geest aarzelt het perspectief te aanvaarden, dat door de mogelijkheden van de atoomkracht wordt opgeroepen. Het perspectief van een wereld, die niet langer een veelheid van elkaar tegenstrevende mensengroepen zal omvatten. Een wereld, waarin niet langer het zwaard van de honger zal heersen, dat maar al te gemakkelijk wordt omgesmeed in het zwaard van de oorlog.

Een wereld waarin de mens en de mensheid werkelijk bevrijd zullen zijn van gebrek en angst voor de toekomst. Want dit is ongetwijfeld de macht van het atoom. En door een werkelijke beheersing van die macht, zal het de mens in beginsel mogelijk zijn die wereld te verwezenlijken.

Voortwerkende op de in 1905 door Einstein gegeven formule hebben twee onderzoekers, Otto Hahn en Lise Meitner ontdekkingen gedaan, die een weg naar de atoombom openen. Niemand is zich hiervan verder nog bewust. Maar in 1939 moest Lise Meitner vluchten. Ze is niet helemaal „arisch” en vindt een voorlopige schuilplaats in Oslo. Van hier bericht zij haar collega's in Amerika met welke onderzoekingen de nazi-specialisten nu bezig zijn. En de Amerikaanse collega's erkennen de juistheid van haar gedachten. Bij hen komt nu de vraag op: wat moeten wij doen? Het lijkt immers geen twijfel of de machten der duisternis in Duitsland zullen hun uiterste best doen om het wapen der verschrikking tot stand te brengen. Kan men iets anders doen, dan nu te trachten hen daarbij voor te zijn? Maar mag dit? Ze weten het niet en zij kunnen zich gelukkig prijzen – want niet zij behoeven dit conflict in de eerste plaats uit te vechten. Het zal immers kapitalen kosten, miljarden dollars, om dit onderzoek uit te voeren en daarom moeten ze aankloppen bij de hoogste autoriteit van de Verenigde Staten, president Roosevelt. Maar wie zal naar Roosevelt toegaan? Slechts één man is daarvoor invloedrijk genoeg – Albert Einstein die tot het laatst toe in Duitsland standgehouden heeft, maar in 1933 naar Amerika moest vluchten.

Zo klopt het noodlot aan zijn deur. De man van de vrede en van de zelfopoffering, de verzoener en bouwer, moet gaan pleiten voor het verschrikkelijkste vernietigingsmiddel, dat ooit bestaan heeft of bestaan zal. Niemand zal ooit weten of zelfs maar kunnen benaderen, wat deze grote mens heeft doorstaan. Maar hij gaat. En dan komt hij oog in oog te staan met een van de andere bovenmenselijke mannen van zijn tijd, met Roosevelt, die evenals hij vóór alles een bouwer is. Vijf jaar na dit onderhoud worden honderdduizenden mensenslevens vernietigd en twee steden, Hiroshima en Nagasaki, van de aarde weggevaagd, in enkele seconden tijd.

Einstein is gestorven – maar het conflict is niet met hem ten grave gegaan. Het conflict leeft voort in de duizenden onderzoekers, die zich met het onderzoek van de atoom-energie bezighouden. Het leeft voort in al die onderzoekers, die weten, dat zij een tweesnijdend zwaard smeden. Terwijl Einstein stond voor de consequentie van een werkelijk niets ontziende vijand tegenover een in dit opzicht geheel ongewapende en onbeschermd wereld, weten zij, dat de bewapening van de ene partij tegen die van de andere opweegt en moeten zij slechts gissen naar de angst, die ook de ene tegenstander voor de andere heeft. Zij weten

De mensheid als tovenaarsleerling

Drie omstandigheden maken het wenselijk dat we ook in dit nummer van Mens en Wereld weer aandacht vragen voor de problemen die met de kernsplitting van het atoom verband houden. Daar is in de eerste plaats de behandeling op het Londense congres van de IHEU van de door ons Humanistisch Verbond voorgestelde resolutie over de proeven met atoombommen, daarnaast het waarschuwend geluid dat zich uit de kringen der atoomexperts heeft gevoegd bij het maanwoord van prof. Albert Schweitzer en tenslotte het feit dat de Amsterdamse tentoonstelling „Het Atoom” in wijde kring de belangstelling richt op de enorme perspectieven die de atoomwetenschap heeft geopend.

Redenen genoeg, dunkt ons, om op deze pagina een uittreksel af te drukken van de beide radioredevoeringen in de zondagochtendrubriek „Geestelijk leven” van de VARA, waarin dr. C. van Rijsinge, uitgaande van de parabel van de tovenaarsleerling, zijn gedachten uitsprak over de menselijke aspecten van dit de mensheid in ons tijdsgewricht zo beheersende vraagstuk.

bovendien, dat zij hun onderzoekingen niet stop kunnen zetten, omdat ze daarmee tevens een einde zouden maken aan de vooruitzichten van de mensheid op een wereld van rijke mogelijkheden, ook, neen juist voor de geestelijke kant van de mens.

Zij moeten dus voortgaan met hun werk. Zij het met deze angst: dat de wereld, de mensheid, waarvoor zij dit werk doen, hun resultaten niet goed zal weten te gebruiken. Zij kunnen daarom niet veel meer doen dan waarschuwen. En dan ligt de verantwoordelijkheid voor het acht slaan op hun raad bij de volkeren en de regeringen van die volkeren. En daarmee komt het gewetensconflict bij ons allen terecht. De beslissing is zwaar, juist doordat de angst ook bij ons allen een rol speelt. En angst is een slechte raadgeefster. Toch heb ik mij afgevraagd, of deze angst niet in de eerste plaats voortkomt uit ons gebrek aan geestelijke kracht en aan zelfvertrouwen. Het staat voor mij als een paal boven water, dat het juist is te vragen de proeven met atoombommen niet voor te zetten. Want niemand kan zeggen, waar hier de afschuwelijkste gevaren beginnen of ophouden. Wij spelen met onbekende gevaren. Wij springen in een donker gat, zonder de wijde en de diepte ervan te kennen.

En toch durven wij het springen niet te laten. Uit wantrouwen. En wantrouwen komt steeds in de eerste plaats voort uit eigen geestelijke zwakheid. Zal er ooit een wereld ontstaan, die een goede woonplaats zal zijn voor ieder mens afzonderlijk en de mensheid als geheel, dan zal die wereld slechts kunnen gefundeerd worden op vertrouwen. Dat wil zeggen óók in vertrouwen op de mens – dat is in een ieder van de anderen en in ons zelve. Door aan dit vertrouwen te bouwen, door ons op deze wijze de zekerheid te verschaffen, dat het goede in onze geestelijke gemeenschap niet onder kán gaan, vormen wij ons zelf tot een macht, die ook dit gewetensconflict en daarmee het gevaar van het atoom overwint.

Dr. C. VAN RIJSINGE

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.
Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W

CREMATIE

*Heeft U reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.
Op verzoek worden
codicil-formulieren
gaarne toegezonden.*

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE LIJKVERBRANDING

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon K 1700-554797

Een overzicht van wat er aan studies op het gebied van het humanisme is verschenen, kunt U vinden in

Bibliografie van het Humanisme

samengesteld door
Dr. Kwee Swan Liat

In acht hoofdstukken zijn de studies systematisch gerangschikt; een alfabetisch register vergemakkelijkt het gebruik van deze bibliografie.

Prijs f 3,90

Te bestellen bij Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Tel. 10163, postgiro 304960.

Laagontwikkelde gebieden

Over dit belangwekkende en actuele onderwerp is een rapport uitgebracht door de Commissie Mens en Maatschappij van het Humanistisch Verbond

Prijs 25 cent

Bestellingen te richten aan:

Centraal Bureau Humanistisch Verbond,
Oudegracht 152, Utrecht,
Postgiro 304960, Telefoon 10163

Dame, middelb. leeft., wil klein gezin waar vrouw ontbreekt, verzorgen als

Huishoudster.

Hulp gewenst, prima referenties.

Brieven onder nr. augustus 1, bur. v. d. blad

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5.— per jaar

Gevraagd op het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond:

een assistent van de administrateur

(mannelijk of vrouwelijk)

Taak:

Het ondersteunen van de leidinggevende en toezichhoudende taak van de administrateur, het zelfstandig verrichten van sleutel-werkzaamheden en het waar nodig bijspringen in de uitvoering van alle werkzaamheden in de organisatie.

Vereisten:

Grondige kennis van Engels – in woord en geschrift – verder behoorlijke kennis van Duits en Frans.

Verder ruime en veelzijdige kantoorervaring, in het bijzonder op administratief gebied; tact in de omgang met mensen; grote accuratesse; ordenend vermogen. Humanistische gezindheid.

Voorwaarden:

Honorering afhankelijk van ervaring en opleiding. Pensioenregeling. Sollicitanten moeten bereid zijn zich aan een psycho-technisch onderzoek te onderwerpen.

Brieven aan het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Gevraagd op het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond:

aankomende medewerker

(mannelijk of vrouwelijk)

16–18 jaar.

Vereisten:

Bij voorkeur M.U.L.O.-opleiding.

Voorwaarden:

Honorering afhankelijk van opleiding en ervaring.

Brieven aan het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

AURORA verkoopt zekerheid voor Uw gezin

Waarom zoudt U niet eens praten met één van onze vertegenwoordigers?

Een telefoontje of een briefje aan onderstaand adres is voldoende.

N.V. Levensverzekering-Maatschappij

AURORA (opgericht 1887)

Amsterdam – Herengracht 62 – Telefoon 47006–42878

Adverteer in „Mens en Wereld”

Tarieven op aanvraag — Kleine advertenties: f 0,20 per woord
Administratie Humanistisch Verbond – Oudegracht 152, Utrecht – Tel. 030-10163